

Zsidó vallás és kultúra 1

(BBN-HEB11-221, BBN-VAL11-131:4, BMA-VALD17-203.03,
BBV-202.04, BMVD-202.04)

Zsidó rítusok és zsinagógai liturgia (BBN-BIB-611)

8. Közösségi élet és intézményei. Jótékonyág.

Rituális tisztaság. Betérés.

2022. 11. 09.

Biró Tamás

ELTE BTK Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék, biro.tamas@btk.elte.hu

Figyelem, felvétel indul!

- Azok is meghallgathatják, akik nem tudnak részt venni a szinkron előadáson.
- Előadás visszahallgatható a vizsgára való készülés során.
- Kérem, aki nem szeretne látszódni a felvételen, az állítsa le a videóját, halkítsa le a mikrofonját. Aki nem így tesz, az beleegyezik abba, hogy felvétel készül róla.

ELTE BTK Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék

Weboldal: <http://hebraisztika.elte.hu/site/>

- Keleti nyelvek és kultúrák alapszak, hebraisztika szakirány (BA)
- Hebraisztika MA
- Hebraisztika-judaisztika PhD
- Minorok:
 - Judaisztika diszciplináris minor
 - Hebraisztika diszciplináris minor
 - Bibliatudomány diszciplináris minor.

Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Department of Assyriology and Hebrew
Eötvös Loránd University

Judaisztikai Kutatócsoport
MTA TK Kisebbségkutató Intézet
Centre of Jewish Studies
Center for Social Sciences, Institute for Minority Studies

1088 Budapest, Múzeum krt. 4/F | Tel.: +36 (1) 411-6749 | email: ahf@btk.elte.hu

- Nyitólap Main page
- Hírek News
- General Information
- Assziriológia Assyriology
- Hebraisztika Jewish Studies
- HebraWiki Project
- Munkatársak Faculty&Staff
- Órák Courses
- Könyvtár Library
- Kiadványok Publications
- Cikkek Articles
- Iráttár Archives
- Kutatás Ongoing research
- Hasznos linkek Links
- Volt hallgatók Alumni
- Szakdolgozatok Theses

Látogatók 2005. szept. 1. óta / Visitors since 01/sept/2005: 373217

Interjú a Lendület-pályázat nyertesével: Niederreiter Zoltánnal

Praktikus dolgok:

- A kurzus honlapja: <http://birot.web.elte.hu/courses/2022-jiddiskajt1/>
<http://birot.web.elte.hu/jiddiskajt/> *(a félév végéig)*
- Teams csoport: *Crs 22-23-1 BBN-HEB11-221 01 Zsidó vallás és kultúra 1.*
- Biró Tamás: biro.tamas@btk.elte.hu, birot@or-zse.hu
- Fogadóóra: *emailés egyeztetés alapján*
- Pótóra, ha sok óra elmaradna.

Vizsgaidőpontok?

Ha valakinek nem jó, küldjön emailt még a héten!

Speciális szükségletű hallgatók: szóljanak nekem!

Javaslatok:

- Dec. 21.
- Jan. 11.
- Jan. 25.

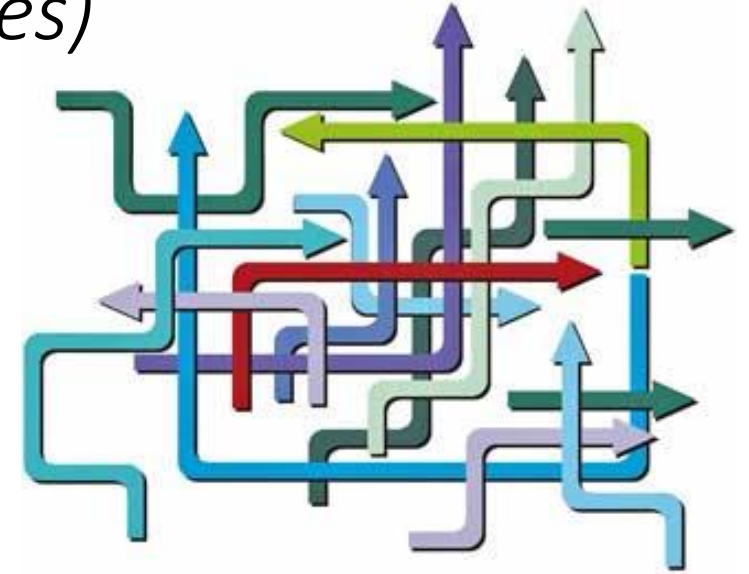
szerda,

10:00 – 11:30

Kérdések az eddigiekkel kapcsolatban?

A vallás mint rendszer *(ismétlés)*

- A vallás, mint „komplex rendszer”: pl.
 - Történeti *narratívák* (pl. mítoszok) és a *világkép* elemei (például istenek, démonok...) adják egyes *rítusok* „értelmét”, magyarázatát.
 - Etikai **normák** és vallási **törvények** eredetéről szóló *narratívák*.
 - **Szagrális épületek** és **szagrális tárgyak** *rítusok*ban betöltött szerepe.
 - **Szagrális művészetek** a mitológiai *narratívák*ból veszik a tárgyukat.
 - *A vallási specialisták* (papok, sámánok, stb.) mint a **normák** és *rítusok* szakemberei, akik egyúttal vezetik a *vallási közösségeket*

A Héber Biblia részei, a Tóra könyvei

*Elnézést azoktól, akik
számára ez magától
értetődő, vagy más
órákon is tanulták!*

Héber Biblia = Tanakh

- Tóra

Pentateukhosz, Pentateuchus ('öt könyv')

Mózes öt könyve

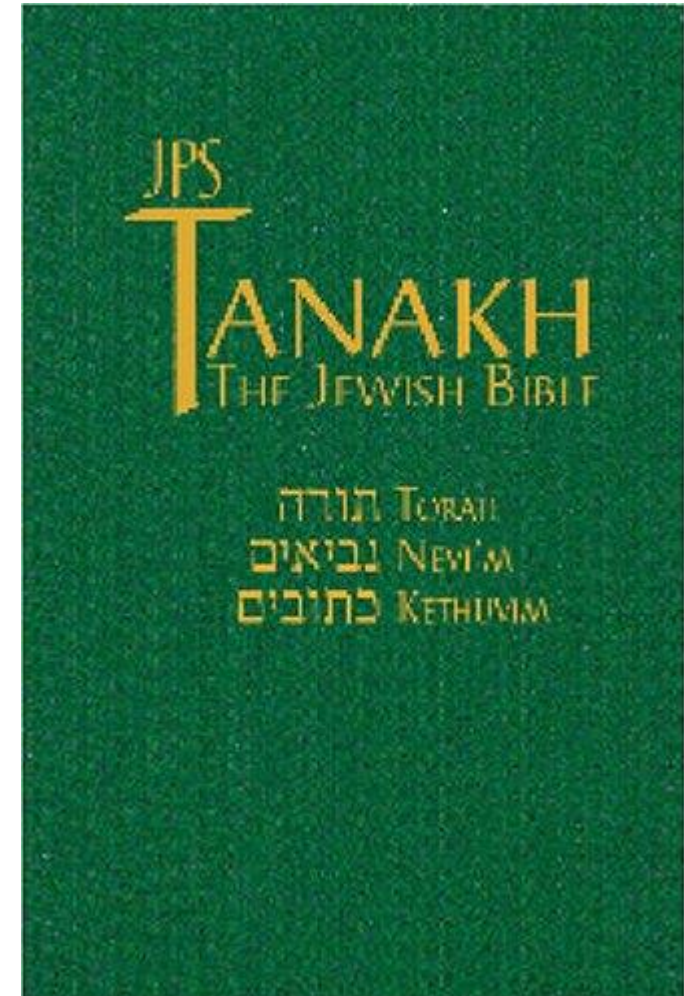
- Neviim

- Neviim risonim ('korai/első próféták')

- Neviim ahronim ('kései próféták')

- Ketuvim

Hagiographa, Szentiratok

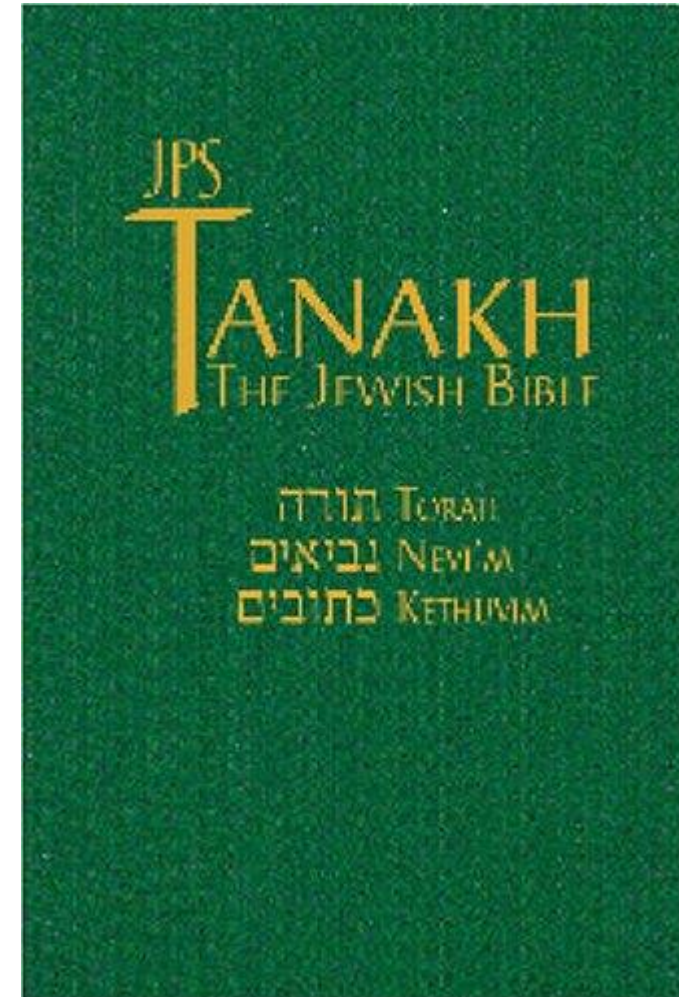
A Tóra könyveinek a neve

MEGTANULANDÓ

1Mózes	Teremtés könyve	<i>Genesis</i>	B ^e resit	בְּרֵאשִׁית
2Mózes	Kivonulás könyve	<i>Exodus</i>	S ^e mot	שְׁמוֹת
3Mózes	Leviták könyve	<i>Leviticus</i>	Vajikra	וַיִּקְרָא
4Mózes	Számok könyve	<i>Numeri</i>	Bamidbar	בְּמִדְבָּר
5Mózes	Második törvénykönyv	<i>Deuteronomium</i>	D ^e varim	דְּבָרִים

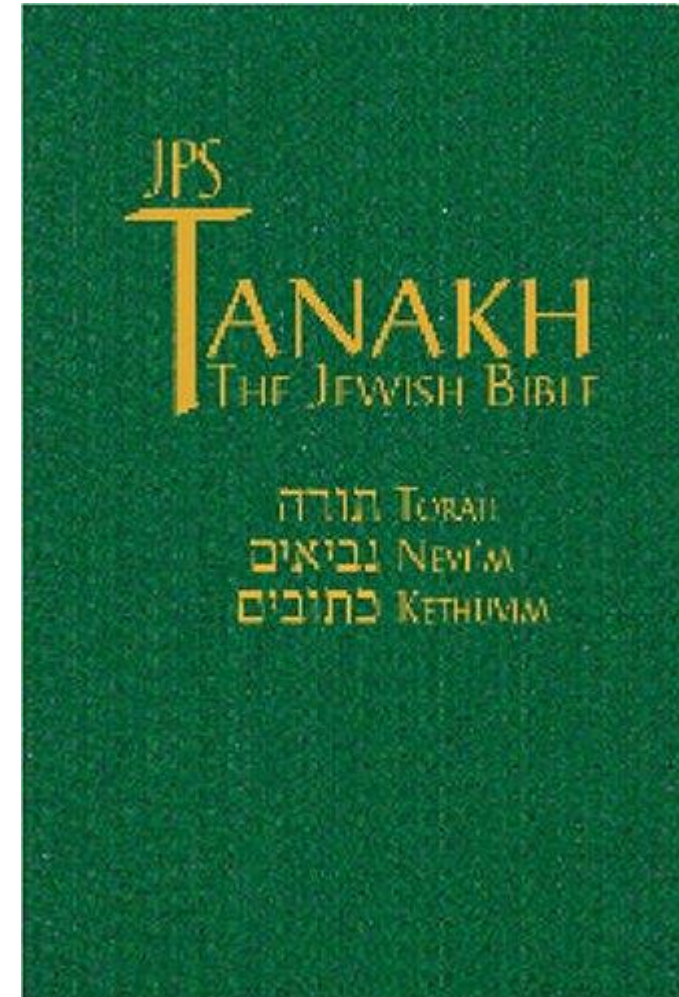
Héber Biblia = Tanakh

- Tóra
- Neviim
 - Neviim risonim ('korai/első próféták')
= történeti könyvek (kivéve 1-2 Krónikák)
Jozsué, Bírák, 1-2 Sámuel, 1-2 Királyok
 - Neviim ahronim ('kései próféták')
Jesája (Izajás, Ézsaiás), Jeremiás, Ezékiel
és a 12 kispróféta könyvei
- Ketuvim (*Hagiographa, Szentiratok*)

Héber Biblia = Tanakh

- Tóra
- Neviim
- Ketuvim (Hagiographa, Szentiratok)
 - ❑ Zsoltárok,
Jób,
Példabeszédek (Mislé)
 - ❑ 5 tekercs (ld. következő diát)
*Rut*¹, *Énekek éneke*, *Prédikátor*, *Siralmak*, *Eszter*²
 - ❑ *Dániel*¹
*Ezra (Ezdrás) – Nehemia (Nehemiás)*²
*1-2 Krónikák*²

- (1) Zsidó kontextusban nem a próféták között!
(2) Zsidó kontextusban nem a történeti könyvek közt!

Díszített Eszter-tekercsek

Az öt megilla (tekercs) és kapcsolatuk az ünnepekkel

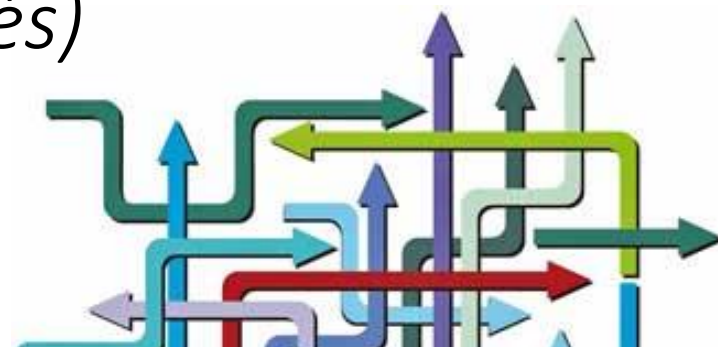
- *Énekek éneke* pészah
- *Rut* savuot
- *Siralmak (Ékha איכה)* tisa be-av
- *Prédikátor (Qohelet, קהלת)* szukkot
- *Eszter* purim

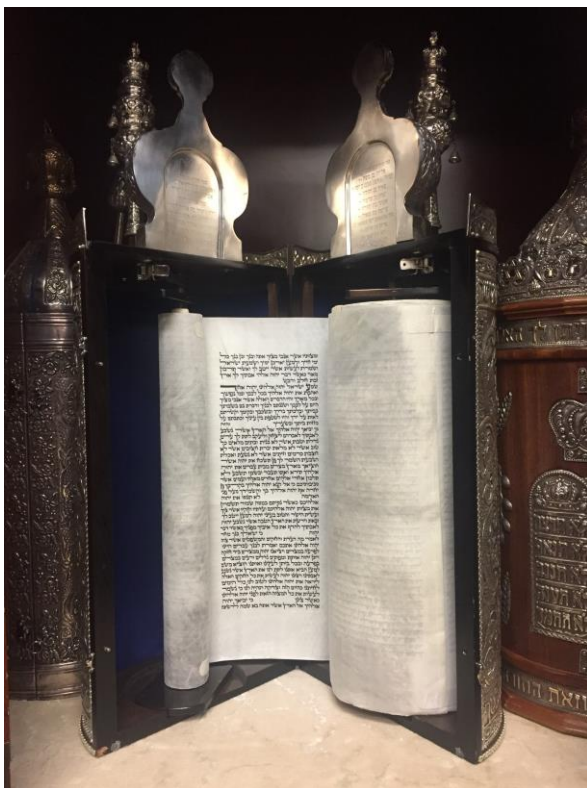
Megilla: egyetlen oldaláról felcsavart tekercs.

A vallás mint rendszer *(ismétlés)*

- A vallás, mint „komplex rendszer”: pl.
 - Történeti *narratívák* (pl. mítoszok) és a *világkép* elemei (például istenek, démonok, egyes *rítusok* „értelmét”, magyarázat)
 - Etikai **normák** és vallási **törvények** eredetéről szóló *narratívák*.
 - **Szagrális épületek** és **szagrális tárgyak** *rítusok*ban betöltött szerepe.
 - **Szagrális művészetek** a mitológiai *narratívák*ból veszik a tárgyukat.
 - *A vallási specialisták* (papok, sámánok, stb.) mint a **normák** és *rítusok* szakemberei, akik egyúttal vezetik a *vallási közösségeket*

A könyv mint szöveg
vs. a könyv mint tárgy

A tóratekercs

PRESENTED BY A LOVING MEMORIAL
BY DEAR WIFE
מיכל בת ר' יוסף
BY HER HUSBAND
MR. & MRS. WALPERT & THEIR
127TH AV 5731

ALL
Y
ORE
ANEN

THE REIL

PRESENTED BY THE HANDS
IN LOVING MEMORY
MR. & MRS. ANSELL HALL
AND
THE GLICK FAMILY

A tóratekercs: *széfer-tora* סֵפֶר תּוֹרָה

• Széfer (סֵפֶר): két rúd ↔ megilla (מְגִלָּה): egy rúd (ld. a korábbi dián)

• Pergamen (קְלָף *k'laf*) + éc hajim ('életfa': két farúd, melyre feltekerik)

• Tóra-mutató / jad ('kéz')

Tóramutató a Magyar Zsidó Múzeum gyűjteményéből:

<http://collections.milev.hu/exhibits/show/milev100/8>

A tóratekercs: *széfer-tora* סֵפֶר תּוֹרָה

- A Tóra felemelése (*hagbaha*), feltekeréselése (*gelila*) és felöltöztetése

משה ברא יצא נלד אמת נעט ובעל געזען, ג' אדר תר"ע ל' פ' יגדל בהרה-וילהופה ולמעשים טובים יברכ' יי וישמרך וישם לך שלום. אמר.
Wille-Marcel Joseph got. c. 1911. Antwerp. Belgium.

A tóratekercs: *széfer-tora* סֵפֶר תוֹרָה

- A Tóra felemelése, összekötözése és felöltöztetése
- *Gartel / Wimpel*: szalag
- *Mantel*: köpeny

A tóratekercs: *széfer-tora* סֵפֶר תּוֹרָה

- A Tóra felöltöztetésének lépései
(vö. a főpap ruházatával)

1. Mantel / köpeny

2. Jad / mutató

3. Vért vagy pajzs

4. a. Korona

b. Rimon

(‘gránátalma’)

2. *jad / tóramutató*

3. *tóravért / -pajzs*

4. *rimonpár*

4. *korona*

A tóratekercs: *széfer-tora* סֵפֶר תּוֹרָה

- Javasolt irodalom: Buda Zsófia, „Zsidó iparművészet – liturgikus tárgyak”, in: Dezső Tamas (szerk.), *Ókori és keleti művészet* (ELTE digitalis jegyzet, 2006), http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Okor-kelet/Okori.es.keleti.muveszet/index.asp_id=589.html.
- Tórákorona, rimonpár, tóravért és tóramutatók a Magyar Zsidó Múzeumból.

A tóratekercs: *széfer-tora* סֵפֶר תּוֹרָה

- Javasolt irodalom: Buda Zsófia, „Zsidó iparművészet – textilek”, in: Dezső Tamas (szerk.), *Ókori és keleti művészet* (ELTE digitalis jegyzet, 2006), http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Okor-kelet/Okori.es.keleti.muveszet/index.asp_id=580.html.
- Parokhet, kapporet, Wimpel és Mantel (tóraköpeny) a Magyar Zsidó Múzeumból.

A tóraszekrény:

helye, környezete és textíliái

A frigyszekrény / tóraszekrény / aron ha-kodes kinyitva

Figyeljük meg:

- Nők balra, férfiak jobbra.
- Tóraolvasó asztal a koralát és a frigyszekrény közt.

A Rabbiképző
tanzsinagógája

<https://or-zse.hu/az-egyetem-tanzsinagogaja/>

Fotó: Földi Bence

A bezárt és kinyitott tóraszekrény / *aron ha-kodes*

אַרוֹן הַקֹּדֶשׁ

Emelvény és / vagy korlát

A tóraszekrény környezete és textíliai

kaporet

parokhet
(függöny)

örökmécses
ner tamid

amud / omed
(az előimádkozó
állványa, előtte
gyertya és *siviti*-tábla)

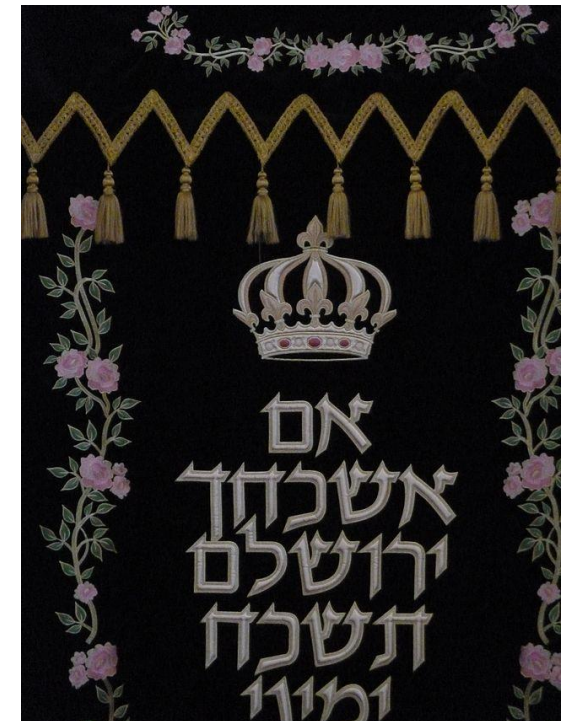
A tóraszekrény textíliai

kaporet

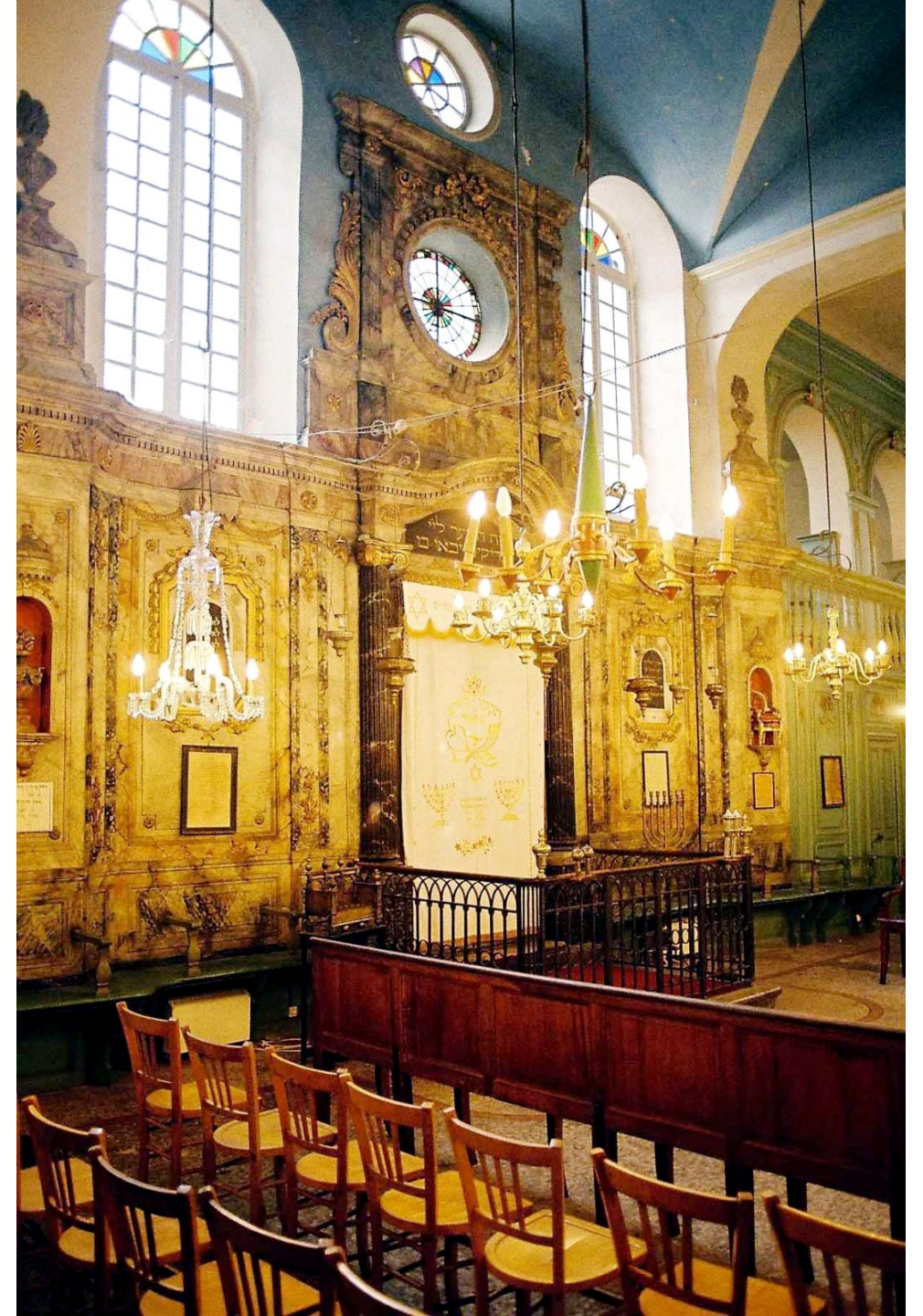
Hasonló bársonytextíliák a zsinagógában például a tóraolvasó asztalon és az előimádkozó előtt is. Gyakran az adományozó nevével.

parokhet

A tóraszekrény textíliai

*az őszi nagyünnepnek
színe a fehér:*

Szimbólumok a zsinagógában

Szimbólumok a zsinagógában

**Nézzük végig ismét az előző képeket,
és írjuk össze a chatben,
milyen szimbólumok jelennek meg
a kegytárgyakon.**

Szimbólumok a zsinagógában

- A Tóra koronája: כֶּתֶר תּוֹרָה = כ"ת
- Júda oroszlánja
- Kőtáblák
- Két oszlop: *Jákin* és *Bóaz*, két bronzoszlop a salamoni szentély bejáratánál.
- Dávid-csillag („Dávid pajzsa”)
- Menóra: egyszerre általános zsidó szimbólum és a szentély tartozéka is.
- Rimon: gránátalma alakú díszek a főpapi ruházaton.
- Kohanita áldó kezek, a főpap ruházatának más elemei, stb. stb. stb.

Feliratok:

- Zsoltáridézetek, egyéb bibliai idézetek.
- Népszerű idézetek pl. a Misna Avot-ból.
- Adományozók nevei, adományozás ideje és az elhunyt(ak) neve, aki(k)nek az emlékére adományoztak.

A zsinagóga és a zsidó közösség funkcionáriusai

- *Zsinagóga vagy imaterem.*
- *Hétköznapi vagy ünnepnap.*
- *A közösség ül vagy áll, de az előimádkozó áll.*
- *Csak férfiak vagy vegyesen.*
- *Fizikai tér vagy virtuális tér.*

Zsinagógai funkciók: kik imádkoznak?

- Seliah cibbur: előimádkozó, 'a közösség küldötte'
- Hazan: kántor (jó hangú, önkéntes vagy fizetett előimádkozó)
- Minjan / minjen: tíz nagykorú zsidó (férfi) a közösségi imához, különösen kádishoz (érzelmileg fontos is, ha gyászoló van jelen)
- Batlan: fizetett minjentalag (pl. munkával nem rendelkezők támogatása)
- Kohén / kohanita: Áron leszármazottja (papi nemzetség)
- Lévi / levita: Lévi törzsébe tartozó (de nem kohanita) („segédpapi” törzs)

Tóraolvasás

tóraolvasó
(baal kore בעל קורא)

akit felhívtak
a Tórához

akit előbb
hívtak fel
a Tórához

aki ellenőrzi a
tóraolvasást

gabbe: felhívja
az embereket a
Tórához,
és ő mondja a
miseberakh-ot

(tippem szerint ő
a közösség rabbija)

**Ki a képen a gabbe?
És a rabbi? Van
egyáltalán rabbi?**

A kép forrása:
<https://i.pinimg.com/originals/6f/b5/c3/6fb5c33b986f433120484e3302af77db.jpg>

A hitközség szervezete és funkcionáriusai

*VII. Wesselényi utca 12.
A Budapesti Zsidó Hitközség
székháza és a Goldmark terem*

Zsidó közösség, hitközség

kehilla / kehillat kodes / kahal
(קהילה, קהילת קודש, ק"ק, קהל)

- Hitközség: 19. századtól elterjedő szóhasználat.
Korábban: zsidó közösség.
- Két jelentés:
 1. *Hitközség* mint a hitközségi tagok közössége, társadalmi hálózata.
 2. *Hitközség* mint intézmény, szervezet, élükön funkcionáriusokkal.

Hitközségi funkcionáriusok: hagyományosan

- *Ros ha-kahal / rasekol*: hitközségi elnök
- Elöljárók (*parnaszim פְּרָנְסִים*), elöljáróság.
- Rabbi, házán/kántor, gabbaj/gábe, samesz/sámesz, bätlenok,

Hagyományos mesterségek

- Sokhet / sajhet / sakter (שׁוֹהֵט): rituális metsző
- Mohel / majhel (מוֹהֵל): körülmételő
- Melamed (מְלַמֵּד): tanító

Templomszolga képe a 18. századból. Kezében a kopogtató, amellyel imára hívta a zsidókat.

http://www.holokausztmagyarorszagon.hu/index.php?section=1&chapter=1_1_2&type=pic

A rabbi *mint a szóbeli tan hordozója*

מֹשֶׁה קִבֵּל תּוֹרָה מִסִּינַי, וּמִסֵּרָה לִיהוֹשֻׁעַ, וִיהוֹשֻׁעַ לְזִקְנִים, וְזִקְנִים לְנָבִיאִים, וְנָבִיאִים מִסֵּרוּהָ לְאַנְשֵׁי כְנֶסֶת הַגְּדוּלָּה. הֵם אָמְרוּ שְׁלֹשָׁה דְבָרִים, הָיוּ מְתוּנִים בְּדִין, וְהֵעֲמִידוּ תְלֵמִידִים הַרְבֵּה, וַעֲשׂוּ סִיג לַתּוֹרָה:

Mózes megkapta a Tórát a Szinajról, és átadta azt Jozsuének, és Jozsué a véneknek, és a vének a prófétáknak, és a próféták átadták azt a Nagy Gyülekezet (kneszet ha-gedola) férfiainak. Ők három dolgot mondtak: Legyetek óvatosak az ítékezésben, és állítsatok sok tanítványt, és készítsetek kerítést a Tórának.

(Misna Avot 1,1)

Az (ideális) rabbi funkciói

Avot 1,1: (...) Legyetek óvatosak az ítékezésben, és állítsatok sok tanítványt, és készítetek kerítést a Tórának (...)

Nincs igazából liturgiai funkciója!

0. *Tóra-tanulás*, ahol Tóra = Tanakh, Talmud, ezek kommentárjai stb.

bét midrás (bész medres בֵּית מִדְרָשׁ, 'tanház'):
a zsinagóga egyik funkciója, vagy önálló épület.

1. *Tanítás*: zsinagógában, jesivában, informálisan, példamutatás által.

2. *Törvényértelmezés*: rabbinikus művek írása

(Biblia- és Talmud-kommentárok, halákhikus kódexek, responsumok)

3. *Bírászkodás*: *bét din / bész din (בֵּית דִּין)* = háromtagú rabbinikus bíróság.

Dajan (דַּיָּן \ דִּיָּן): bíró [egy bét dinben]. *Av bét din*: a bét din feje.

Egyletek

- Jótékonyági egyletek hagyományos közösségekben egykoron:
 - *Bikkur holim* ('betegek meglátogatása')
 - *Hakhnaszat kala* ('[szegény] menyasszonyok kiházásítása')
 - *Hakhnaszat orhim* ('vendégek fogadása')
 - ...
- Temetkezési egylet: *Hevra kadisa* ('szent egylet')
- A 19. századtól: nőegylet, kultúregylet stb.

Mi kell egy zsidó közösséghez?

- Régen:

- zsinagóga (ima, tanulás), téli imahely
 - *bét midrás / bészmedres* (tanház), rabbi lakása, községháza, bérlakások
 - *jesiva* (talmudiskola), *héder* (elemi iskola)
 - temető
 - kórház, vágóhíd – mézárszék, sütöde (macesz)
 - *mikve* (rituális fürdő – ld. a későbbi diákat)...
 - Intézmények: *bét din* (rabbinikus bíróság), Hevra kadisa, jótékonyági egyletek...
- A tizenkilencedik, huszadik, huszonegyedik században:

kehilla / kehillat kodes / kahal
(קהילה, קהילת קודש, ק"ק, קהל)

Mi kell egy zsidó közösséghez?

- Régen:
 - zsinagóga (ima, tanulás), temető, *bét din* (rabbinikus bíróság), *jesiva* (talmudiskola),
 - *héder* (elemi iskola), egyletek, *mikve* (rituális fürdő – ld. a következő diát)...
- A tizenkilencedik, huszadik, huszonegyedik században:
 - zsinagóga, temető, talmud-tóra és iskola... rabbiszeminárium (jesiva helyett?)
 - kultúrterem, könyvelés/pénzügyi & jogi osztály, kóser infrastruktúra...
 - Jewish Community Center (JCC), fundraising, sajtó, hírlevél, weblap, Fb-oldal...
- 2020-tól: zoom, stb.? Mit hoz a (közel) jövő?
- Mi az első, amit megépítünk? A zsinagógát? A tanházat? Nem, a mikvét!

Feladat a következő hétre

Feladat a következő hétre

- Holnap reggelig felkerül a Teamsbe.
- Max. 10 pont = a félév végi jegy 5%-a.
- Leadás a Teamsen belül.
- Határidő: november 15., kedd éjfél (23:59).

Viszlát jövő héten!